

Leyla Abdueva

Bakı Mühəndislik Universitetinin magistri

Multikulturalizmin beynəlxalq miqrasiyaya təsiri

Multikulturalizm həm elm adamları, həm siyasətçilər, həm də ayrı-ayrı sahələr üzrə mütəxəssislər tərəfindən müzakirə edilən emosional bir mövzudur. Məsələn, tədqiqatçı Maykl Verkuytenə görə, multikulturalizm eyni ictimai sferalarda fərqli mədəniyyətlərin bir arada yaşaya bildiyi və qruplar arasında mədəni fərqliliklərin qəbul edildiyi cəmiyyətlərdə bərqərar olur.¹ Başqa tədqiqatçılar – Clare Beckett və Marie Maceyə görə isə multikulturalizm mövcud mədəniyyəti yönəldən siyasi görüşlərdən asılı olaraq fərqli ölkələrdə fərqli mənalara daşır.² Bu anlayış İkinci Dünya müharibəsindən sonra Avropada mono-etnik mədəniyyətli cəmiyyətlərə bir cavab kimi ortaya çıxıb.

1960-cı illərdən bu yana multikulturalizm Qərbi ictimai mühitində daha da populyarlaşmağa başlayıb. Bunun əsas səbəbi etnik və irqi ayrı-seçkiliyə qarşı insan haqları islahatlarının daha da genişləndirilməsi idi. Həmin dövrdə multikulturalizm anlayışı əvvəllər mövcud olmuş iyerarxik sistemi ortadan qaldırmaq üçün düşünülmüş bir siyasi hərəkətin ideoloji bazası xarakteri almışdı. Bu tip siyasi hərəkətlərin nüvəsini üç əsas ideologiya təşkil edirdi: 1) 1948-ci ildən 1965-ci ilə qədər müstəmləkəçiliyə qarşı mübarizə; 2) fərqli irqlərin fərqli yerlərdə yaşamasına qoyulan qadağalara və irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə; 3) 1960-cı illərin sonunda yeni vüsət alan etnik azlıqların haqları uğrunda mübarizə.

Beynəlxalq miqrasiya tarix boyunca hər zaman yaşanmış bir prosesdir. Buna səbəb insanların daha yaxşı yaşayış üçün başqa ölkələrə köç etməsi olub. Xüsusilə SSRİ-nin dağılmasından sonra yeni yaranan dövlətlərdən Qərbi ölkələrə

¹Verkuyten, M. (2004). Everyday Ways of Thinking About Multiculturalism. *Ethnicities*, 4 (53), 53-74.

²Beckett, C., & Macey, M. (2001). Race, Gender and Sexuality: The Oppression of Multiculturalism. *Women's Studies International Forum*, 24, 309-319.

rino miqrant axını ciddi şəkildə artmağa başladı. Burada insanların əsas məqsədi demokratiya, kapitalizm və insan haqlarından faydalanmaq idi.

Bu gün beynəlxalq miqrasiyanın müxtəlif növləri var. Bunlardan biri daimi miqrasiyadır ki, daha çox ABŞ, Kanada və Avstraliya kimi güclü miqrant axınının yönəldiyi ölkələrə xasdır. Ancaq bu o demək deyil ki, bu ölkələrə gedən hər miqrant orada həmişəlik məskunlaşır. Gedənlərin bir qismi müəyyən məbləğdə pul toplayandan sonra ölkəsinə qayıdır, bəzən də yerli əhalinin miqrantlara xoş olmayan münasibəti onları vətəninə dönməyə vadar edir.

Bu baxımdan multikulturalizm və miqrasiya anlayışları bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bir sıra ölkələr miqrasiyaya əngəl törədən amilləri aradan qaldırmaq üçün mədəni müxtəlifliyə söykənən çoxmədəniyyətli modelə üstünlük verir. Avstraliya, İsveç və Kanada kimi dövlətlər bu məsələdə öndə gedirlər, onların təbiiq etdiyi modelə görə, miqrantlar getdikləri ölkənin mövcud mədəniyyətinə və dəyərlərinə uyğunlaşmağa məcbur deyillər. Adları çəkilən ölkələrdə miqrantların müxtəlifliyi ev sahibi olan cəmiyyətin ənənəvi mədəniyyətinə və hətə tərzinə təhdid sayılır.

Daha bir tədqiqatçı Ceyms Jupp hesab edir ki, multikultural yanaşma adları çəkilən ölkələrdə sosial fərqlərin azaldılmasına və dövlət xidmətlərinin bərabər təmin olunmasına yönəlməli dövlət siyasətidir.¹ Bu siyasət bütün qrupların bərabərliyi prinsipinə söykənir və immiqrantlara qarşı ayrı-seçkiliklə, irqçiliklə mübarizə aparır. Bu baxımdan öndə gedən Kanada miqrant statuslu etnik qruplara münasibətdə rəsmən multikulturalizm siyasəti yürüdən ilk Qərb ölkələrindən sayılır. Kanada dövləti multikulturalizmi konstitusional saviyyədə dəstəkləyir. Kanada hökuməti hesab edir ki, immiqrantlara qarşı tolerantlıq ənənəvi dəyərlərə təhlükə deyil. Əksinə, miqrantlara dəyərli bir investisiya kimi baxmaq lazımdır: multikulturalizm siyasəti ölkə daxilində inteqrasiyanı asanlaşdırır və bütövlükdə cəmiyyəti zənginləşdirir. Ölkənin təhlükəsizliyinə zərər verməmək şərtli miqrantlara öz mədəniyyətlərini, ənənələrini, inanclarını yaşatmaq haqqı tanınmalıdır. Lakin bütün bunlar demokratiya və insan hüquqları çərçivəsində həyata keçirilməli, cəmiyyət multikulturalizm, yaxud demokratiya, tolerantlıq, yaxud insan haqqı kimi seçimlər qarşısında qalmamalıdır. Miqrasiya siyasətində multikulturalizmin daha səmərəli təbiiq olunması üçün atılmalı olan bir sıra zəruri addımlar var:

1. Etnik münasibətlərdə inamsızlıqın azaldılması

Miqrantlarla dövlətin münasibətləri kontekstində multikulturalizmə dövlət təhlükəsizliyi prizmasından yox, sosial-siyasi prizmadan baxılarsa, bu siyasət daha uğurlu təbiiq olunar. Dövlət miqrantları öz təhlükəsizliyinə təhdid kimi qavrayarsa, istər dövlətin, istərsə də etnik azlıqların multikulturalizmə dəstəyi get-gedə azalacaq.

¹Jupp, James. 1996. "The New Multicultural Agenda." Crossings 1/1: 38-41. – (2007) From White Australia to Woomera: The Story of Australian Immigration, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

2. İnsan haqlarına dəstək

Bir ölkədə multikulturalizmə dəstək verilməsinə nail olmaq üçün insan haqlarına mütləq şəkildə hörmət edilməlidir. İnsan hüquqlarının qorunması məsələsində axsama varsa, miqrantlara yönəli multikulturalizm siyasəti səmərəli şəkildə həyata keçirilə bilməz. Gerçəkdən də, multikulturalizmə qarşı çıxışların çox olduğu bəzi Qərb ölkələrində vətəndaşlar müsəlman miqrantların axınından narahatlıq keçirir, gəlmələrin liberal-demokratik dəyərlərə adaptasiya olunmağa ciddi problem yaşadıklarını irəli sürürlər.

3. Miqrantların müxtəlif ölkələrdən gəlməsi

Miqrantlar tək bir ölkədən yox, müxtəlif ölkələrdən kütləvi şəkildə gələrlərsə, multikulturalizm mexanizmi daha səmərəli, daha çəvik işləməlidir. Bir ölkədən gələn miqrantların radikal ideyalar ətrafında qruplaşma ehtimalı yüksəkdir.

4. Sərhəd təhlükəsizliyi

Bir çox hallarda yerli sakinlər miqrantları dövlət sərhədlərinin qorunmasına təhdid ünsürü kimi görürlər. Nəticədə dövlət miqrantların sərhədi adlanmasına ciddi məhdudiyyətlər qoymağa təhrik olunur. Məsələn, 11 sentyabr hadisəsindən sonra prezident Corc Buş tərəfindən irəli sürülən milli təhlükəsizlik strategiyası çərçivəsində ABŞ hökuməti xüsusilə Latın Amerikası və İslam ölkələrindən gələn miqrantlara qarşı ciddi tədbirlər görməyə başladı. Belə tədbirlərin təbiiq olunduğu ölkələrdə isə multikulturalizm siyasətinin səmərəli şəkildə yürüdülməsi mümkünsüz hala gəlir. Bu səbəbdən vətəndaşlar miqrantlara sərhəd pozucular kimi yox, ölkə iqtisadiyyatına yeni töhfələr verə biləcək potensial güc mənbəyi kimi baxmağı özlərinə aşılamağıdır.

5. İqtisadiyyata faydaları

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, əgər ölkəyə axışan miqrantların iqtisadiyyata faydalı olduğu düşünülərsə, onlar dövlət tərəfindən işlə təmin olunarsa, həm ölkənin iqtisadiyyatı inkişaf edə, həm miqrantların rifah səviyyəsi artar, həm də insanlarda multikulturalizm siyasətinin effektivliyinə dəyən inam formalaşar.

Multikulturalizmin miqrasiya problemini dərinləşdirdiyini iddia edən tədqiqatçılar da az deyil. Onların düşüncələrinə görə, multikultural cəmiyyətdə ortağ mədəniyyət formalaşdı bilmir, hətta zaman-zaman yerli, ənənəvi mədəniyyətlərə ciddi təhdidlər özüni büruzə verir.¹ Məsələn, İtalyan tədqiqatçı Qrillo ölkə siyasi elitasının nüfuzlu nümayəndəsi Covanni Sartorinin fikirlərinə əsaslanaraq, multikulturalizmin cəmiyyət üçün iqtisadi etnik fərqlilikləri daha da şiddətləndirdiyini irəli sürür. Bu da, onun fikrinə, cəmiyyətdə ortağ dəyərlərin, prinsiplərin, məqsəd və hədəflərin zəifləməsinə səbəb olur.²

¹Grillo, R. (2007). An Excess of Alterity? Debating Difference in a Multicultural Society. Ethnic and Racial Studies, 30 (6), 979-998.

²Herbert, J., & al, e. (2008). Multicultural Living: Experiences of Everyday Racism Among Ghanaian Migrants in London. European Urban and Regional Studies , 15 (103), 103-117.

Diğər tədqiqatçı Lavrense Vaylda görə də bütün mədəniyyətlərə və ənənələrə eyni dərəcədə tolerant münasibət bəslənməsi böyük təhlükələrin ortaya çıxmasına təkan verə bilər. Onun fikrincə, inkişaf etmiş ölkənin əhalisi ilə inkişaf etməkdə olan ölkənin əhalisi heç vaxt bir-birini sona qədər başa düşə bilməz, onların mədəni baxımından uyğunlaşması qeyri-mümkündür. Multikulturalizm demokratik dövlətin dəyərlərinə hörmət etməlidir ki, bu da bəzi məqamlarda dini fanatizmin tüğyanına aparıb çıxara bilər.¹

Araşdırmaçı İngun Bjarnadottir bir məqaləsində İngiltərə nümunəsini misal çəkir. Adıçəkilən ölkənin baş naziri David Kameron 2011-ci ildə Münhendə etdiyi çıxışda multikulturalizmin cəmiyyətdə kollektiv kimliyin formalaşmasına əngəl törətdiyini bildirmişdi. Kameron öz fikirlərini ölkəsində multikultural siyasətin yürüdülməsi sayəsində İngiltərəyə axın etmiş müsəlman miqrantların bir qisminin radikal islamçı təriqətlərin tərkibində gizli fəaliyyət göstərdiyini vurğulamaqla əsaslandırmışdı. Sözügedən məqalədə müəllif keçmiş baş nazirin müsəlman və digər immiqrantları birləşdirə bilmədiyinə görə multikulturalizmə müharibə elan etdiyini, miqrantların inteqrasiya və qadın haqları kimi ingilis dəyərlərini dəstəkləməyə ehtiyacı təqdirə hökumətin onlara yardımı dayanırdacağı, onlarla münasibətləri kəscəyi bərədə təhdidlər səsləndirdiyini də xatırladır.²

Göründüyü kimi, multikulturalizmi təhdid sayan tədqiqatçılara görə, çoxmədəniyyətli sistem immiqrantların yerli mədəniyyətə qaynayıb-qarışmasına mane olur, hərə-mərcliyə, irqçiliyə, ksenofobiya əy yol açır. Bu səbəbdən multikulturalizm siyasəti ciddi nəzarətə saxlanmalı, həssaslıqla idarə olunmalıdır. Bu işin tənzimlənməsinin bir yolu da miqrantların yalnız özlərininkinə bənzər mədəniyyətə sahib olan dövlətlərə köçə bilməsinə icazə verən qanunların qəbul edilməsidir.³ Məsələn, görkəmli tarixçi Veyner iddia edir ki, orta əsrlərdə qitələrarası miqrasiyadan daha çox oxşar mədəniyyətə sahib olan ölkələr arasında köçə üstünlük verildiyinə görə assimilyasiya prosesi də rahat həyata keçirdi. İtalyan, ispan miqrantların fransız cəmiyyətinə, yaxud da tərsinə inteqrasiyası ilə bağlı çoxlu nümunə var.⁴

Bənzər fikrin paylaşıldığı ölkələrdən biri də Yeni Zelandiyadır. Yerli icmaiyət hesab edir ki, buraya gələn miqrantlar onlarla oxşar mədəniyyətə sahib olmalıdır. Yəni xristian ölkəsi olduğuna görə Yeni Zelandiya öz qoynunda xristian xalqlarını təmsil edən miqrantlara yer verməlidir. Fərqli mədəniyyətdən gələn miqrantları qəbul edərsə, ölkədə ciddi problemlər yarana bilər. Yeri gəl-

mişkən, bir neçə ay əvvəl bir Avstraliya vətəndaşının bir ölkədə məscidə salıhı hücum çəkib onlarla müsəlmanı ibadət zamanı qətlə yetirməsi Yeni Zelandiya icmaiyətinin təhdidin ünvanını göstərən heç də həmişə haqlı olmadığını sübuta yetirdi.

Multikulturalizmin qarşısını almağın daha bir üsulu miqrantları könüllü assimilyasiyaya təşviq etməkdir. Bu zaman yerli mədəniyyətə inteqrasiya onların qarşısına şərt kimi qoyulur, yəni miqrant yalnız bu şərti qəbul edəndən sonra arzuladığı ölkənin qapıları onun üzünə açıla bilər. Bu kimi məsələlər multikulturalizmi aradan qaldıra bilməz də, bəzi cəhətlərdə çoxmədəniyyətiliyin zəifləməsinə səbəb olur. Hərçənd yaradılan süni əngəllər miqrantların assimilyasiyasından daha çox qeyri-leqal miqrant axınının artmasına təkan verir.

Ədəbiyyat

- Verkuyten, M. (2004). Everyday Ways of Thinking About Multiculturalism. *Ethnicities*, 4 (53), 53-74.
- Beckett, C., & Macey, M. (2001). Race, Gender and Sexuality: The Oppression of Multiculturalism. *Women's Studies International Forum*, 24, 309-319.
- Jupp, James. 1996. "The New Multicultural Agenda", *Crossings* 1/1: 38-41. – (2007) *From White Australia to Woomera: The Story of Australian Immigration*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Grillo, R. (2007). An Excess of Alterity? Debating Difference in a Multicultural Society. *Ethnic and Racial Studies*, 30 (6), 979-998
- Herbert, J., & al, e. (2008). *Multicultural Living: Experiences of Everyday Racism Among Ghanaian Migrants in London*. *European Urban and Regional Studies*, 15 (103), 103-117.
- Wilde, L. (2010). The Antinomies of Aggressive Atheism. *Contemporary Political Theory*, 9 (3), 266-283.
- Cameron, D. (2011, February 05). PM's Speech at Munich Security Conference. Retrieved November 07, 2011, from number10.gov.uk: <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-at-munich-security-conference/>
- Burns, J. F. (2011, February 05). Cameron Criticizes "Multiculturalism" in Britain. Retrieved November 07, 2011, from nytimes.com: http://www.nytimes.com/2011/02/06/world/europe/06britain.html?_r=1
- İngun Bjarnadottir (February, 2012)., *Multiculturalism, Security and Stability in the International System: The Case of Migration*
- Weiner, M. (1995). *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*. New York: Harper Collins College Publisher.
- Azərbaycanca Multikulturalizm. Bibliografiya. Bakı, 2016.
- Azərbaycanca Multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. Bakı, 2016.
- Azərbaycanca Multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2017